

Marianne Kaas

Jean-Philippe Toussaint, *De waarheid omtrent Marie*

1 – Een aantal jaren geleden, in 1977 om precies te zijn, kocht ik *De linkshandige vrouw*, van Peter Handke, in de vertaling van Gerrit Bussink trouwens. Dat deed ik omdat ik had gelezen dat de vrouwelijke hoofdpersoon, Marianne geheten, vertaalster was. Nadat ze haar man de deur uit heeft gezet, om het wat simplistisch uit te drukken, dient de noodzaak geld te verdienen zich aan. Met het oog daarop schrijft ze een brief

aan de uitgever voor wie ze vroeger heeft gewerkt, om om een vertaling uit het Frans te vragen: ‘Ik wacht op een telefoontje van u.’

Dan gebeurt er het volgende: de volgende avond wordt er aangebeld. De uitgever staat op de stoep: ‘Hij had bloemen in zijn ene en een fles champagne in zijn andere hand.’ Als ze hem binnen heeft gelaten, vraagt hij wat het Franse woord voor spuitjes is. ‘De vrouw zei: “Choux de Bruxelles.” De uitgever klapte in zijn handen: “Geslaagd! Ik heb namelijk het levensverhaal van een jonge Française voor je meegebracht, waar natuurlijkerwijs veel van zulke uitdrukkingen in voorkomen. Je kunt morgen met vertalen beginnen.”

Dit is wel tamelijk uitzonderlijk vertalers-geluk. Ik weet niet hoe het mijn collega’s is vergaan, maar als ik op zoek was naar werk, stond er niet diezelfde avond nog een uitgever met rozen, champagne en een opdracht op de stoep. Ook niet in 1977.

2 – Tot zover Peter Handke. Maar laten we het over Jean-Philippe Toussaint hebben. Die in 1985 (hij was toen 28) debuteerde met *La Salle de bain*. Een kleine roman die meteen zeer succesvol was en intussen de status van cult-boek heeft gekregen. Zoals Toussaint in een onlangs verschenen bundel met korte essays over het schrijven vertelt, trof het boek aanvankelijk hetzelfde lot trof als wel met meer boeken het geval is geweest: het werd door een aantal uitgeverijen geweigerd (die daar later beslist spijt van hebben gehad), maar niet door Les Editions de Minuit. Deze in de oorlog opgerichte uitgeverij die onder anderen Duras, Robe-Grillet, Butor, Sarraute en Beckett heeft uitgegeven, bracht *La Salle de bain* uit en is sindsdien Toussaints uitgever gebleven.

Na La Salle de bain volgde eigenlijk om de twee jaar een nieuw boek van Toussaint. En in 2002 verscheen *Faire l'amour*, gevolgd door *Fuir* in 2005, en in 2009 door *La vérité sur Marie*.

Met deze laatste drie romans slaat Toussaint duidelijk een nieuwe weg in. De voorafgaande vijf worden wel als 'minimalistisch' aangeduid, wat voornamelijk inhoudt dat er vrijwel niets in gebeurt. Maar in de laatste drie romans gebeurt een allemachtige hoop.

Al Toussaints romans worden verteld vanuit het perspectief van wat heet een alwetende verteller. In de eerste vijf boeken is die verteller een totale buitenstaander in het leven. Daardoor heeft hij een meer dan scherp oog voor de absurde kanten van wat doorgaans 'gewoon' menselijk gedrag wordt genoemd. (*Les gens tout de même, mensen, nou ja...* is een in dit verband veelzeggend zinnetje waarmee de hoofdpersoon commentaar levert op wat hij mensen ziet doen). En die blik levert soms buitengewoon grappige scènes op. Maar Toussaint is nooit alleen maar grappig. De verbazing van zijn hoofdpersoon over de *condition humaine*, over het verglijden van de tijd, geeft aan al zijn werk een ondertoon van melancholie die het boven het grappige uit tilt.

In de drie laatste romans, te beginnen met *Faire l'amour*, evenwel is de verteller niet langer alleen maar buitenstaander, observator, maar is hij betrokkene. En dat komt omdat in alle drie zijn verhouding met Marie centraal staat. Toussaint zelf noemt het overigens geen trilogie, elk boek laat zich ook heel goed separaat lezen. Hij zegt dat ze elkaar aanvullen.

3 – Maar laat ik het nog even over vertalersgeluk hebben. Het is vertalersgeluk om een auteur te mogen vertalen van wiens of wier werk je houdt. En ik houd erg van het werk van Toussaint. Dat kan niet van iedereen worden gezegd. In het Franse literaire maandblad *Lire* was een bladzijde gewijd aan Toussaint in twee rubrieken onderverdeeld: *Pour Toussaint ...*

Contre Toussaint. Maar dat pleit misschien wel voor hem: elke auteur met een zo eigen visie en stijl zal voor-en tegenstanders hebben.

En al dat vertaalgeluk wordt nog groter als de gelegenheid zich voordoet om met die auteur te werken. Al enkele malen heeft Toussaint in het vertalershuis in Seneffe, in de buurt van zijn woonplaats Brussel, een of twee weken gewerkt met zijn vertalers afkomstig uit verschillende landen en zelfs werelddelen. Er valt natuurlijk wel enige gêne te overwinnen, bij het stellen van vragen aan een auteur over zijn/haar tekst. Je wilt als vertaler bij voorkeur een niet al te domme indruk maken en, dat vooral, de auteur niet het gevoel geven dat er aan zijn boek iets schort. Gelukkig voor ons is Toussaint een erg aardige man die al onze vragen met grote welwillendheid beantwoordde en bereid was met ons na te denken over zijn tekst.

4 – Toussaint mag zich, in Frankrijk op z'n minst, in een groeiende populariteit verheugen. Wat ook tot uitdrukking komt in de verkoopcijfers: 55.000 ex. van *Marie*, dat werd genomineerd voor de Prix Goncourt. In 2005 kreeg hij de Prix Médicis voor *Vluchten*. In Japan is Toussaint trouwens pas echt populair. Daar schijnt hij zo ongeveer de status van popster te bezitten en wordt hij op straat herkend...

In de drie Marie-delen is sprake van een verhouding die gekarakteriseerd kan worden als: ni sans toi, ni avec toi, niet zonder jou, maar ook niet met jou. De verhouding tussen twee mensen die steeds weer proberen de verhouding te beëindigen, maar steeds weer bij elkaar terugkomen.

Nu is Marie beslist niet de gemakkelijkste in de omgang. Ze is modeontwerpster, maar op dat gebied eigenlijk meer beeldend kunstenaar. Misschien vergelijkbaar met Iris van Herpen bij ons, die ook geen creaties maakt waarmee je zo snel naar kantoor zou gaan. Marie is chaotisch, grillig, onberekenbaar wat haar, behalve dat ze ook nog mooi is, uiteraard onweerstaanbaar maakt.

daient aux portants de voyage et les déposa un instant sur le lit, comme en transit, ouvrit une malle et commença à plier les robes, à les ranger. Sur le bras d'un fauteuil, je voyais sa robe en soie bleu nuit étoilée, disloquée et exsangue, fanée, déchirée à la cuisse, qui paraissait à présent éteinte dans la grisaille du jour.

Cela faisait maintenant vingt-quatre heures, presque heure pour heure, que nous étions arrivés au Japon et, regardant toutes ces caisses que Marie préparait et refermait pour les faire descendre à la réception, je me souvenais de l'inquiétude que j'avais éprouvée la veille au passage de la douane quand les douaniers nous avaient arrêtés pour contrôler nos bagages — et la peur, très vive, que j'avais ressentie qu'ils pussent découvrir l'acide chlorhydrique que je transportais. Mon cœur battait très fort chaque fois que le douanier désignait un nouveau bagage sur un de nos chariots et nous prisit de l'ouvrir. Et, dans cette caisse-là, qu'est-ce qu'il y a ? demandait-il d'un simple geste, sans un mot. *A dress*, dit Marie. *Please open*, dit le douanier. *It is a dress*, répéta-t-elle, légèrement aga-

100

cée. *Please open*, répéta le douanier, sans se départir de sa politesse, avec un soupçon de fermeté supplémentaire. *La série de quatre caissons latéraux défaits*, Marie souleva le couvercle en osier de la cantine sur le comptoir des douanes, avec le même entrain que si elle avait dû desceller là le cercueil d'un ami mort dont on eût rapatrié le cadavre après un accident de la route à l'étranger. L'intérieur de la caisse avait du reste des allures de linceul, dans lequel reposait un corps transparent et tubulaire, découpé et sans jambe, qui baignait dans un lit de kapok rembourré de mousses, de pare-chocs et de cojils. Corps purement virtuel, éviscéré et asexué, il se tenait là alangui sur son coussin de mousse, et portait une création récente de néon rose en spirale ascendante, cintrée à la taille, plus ample à la poitrine, qui montait en colimaçon tout le long de son corps inexistant jusqu'à un décolleté béant, d'où dépassaient, bien enveloppés dans divers petits sachets en plastique, un réseau de fils électriques et de prises de courant. *A dress ?* dit le douanier. *A dress*, dit Marie à voix basse. *A sort of dress*, convint-elle, plus très persuadée maintenant, plus très convaincue, sous le regard de ce douanier, de l'universalité des mots, des valeurs et des choses.

I hope...
elle-même...
ou de jure...
berber...

5 – Het is niet mijn gewoonte om in boeken te schrijven en te krassen; met uitzondering van de boeken waaruit ik werk. U begrijpt dat alle krassen en strepen eigenlijk vraagtekens voorstellen. Uit deze pagina van *Faire l'amour* blijkt al dat Toussaint allerm minst een makkelijke te vertalen auteur is (welke auteur wel, overigens).

Maar laat ik terugkomen op *La vérité sur Marie*, dat is opgebouwd uit drie delen, die zich respectievelijk afspelen in Parijs, in Tokyo en op Elba, waar het respectievelijk stortregent, onweert, stormt en waar een vernietigende bosbrand woedt.

Deel I speelt in Parijs, waar het dus noodweer is, en waar Marie in ontredde na het hartinfarct van haar nieuwe minnaar, de vorige te hulp roept. Die bij nacht en ontij, breuk of geen breuk, wolkbreuk of geen wolkbreuk, komt aanstormen naar de flat waar ze enkele maanden geleden nog samen woonden.

6 -Het wonderlijke van het boek is dat de verteller ook episodes uit het leven van Marie beschrijft waar hij niet bij aanwezig was. De verteller meent zo'n grondige kennis te hebben van Marie dat hij kan vertellen wat haar is overkomen ook als hij er niet daadwerkelijk bij is geweest.

Dat blijkt vooral in deel II van het boek, dat zich afspeelt in Tokyo, waar Marie en de verteller hun verhouding hebben beëindigd en ze haar nieuwe minnaar opdoet. Die is daar om met een Arabische volbloed uit zijn stal deel te nemen aan een race. Maar er iets met het dier aan de hand (gedrogeerd?), in ieder geval moet het terug naar Frankrijk. Marie vergezelt man en paard op de terugreis. Als het dier in een vrachtvliegtuig ingeladen moet worden, ontsnapt het. Ook hier is het weer noodweer, en er volgt een adembenemende episode waarin acht wordt gemaakt op Zahir die over het duistere en verlaten vliegveld galoppeert. In het vliegtuig wordt Zahir ziek en geeft over.

Het interessante van deze episode is dat het paard, naast de verteller, Marie en haar nieuwe minnaar, een vierde personage wordt. De rampenreis van het paard wordt beschreven vanuit het dier. De auteur verplaatst zich niet alleen in Marie, maar ook in het paard. Op de vraag waarom hij het paard laat overgeven terwijl paarden niet kunnen overgeven, antwoordt Toussaint: dat is wat literatuur/een auteur vermag, dingen laten gebeuren die niet kunnen.

Car Zahir était autant dans la réalité que dans l'imaginaire, dans cet avion en vol que dans les brumes d'une conscience, ou d'un rêve, inconnu, sombre, agité, où les turbulences du ciel sont des fulgurances de la langue, et, si dans la réalité, les chevaux ne vomissent pas, ne peuvent pas vomir (il leur est physiquement impossible de vomir, leur organisme ne le leur permet pas, même quand ils ont mal au cœur, même quand leur estomac est surchargé de substances toxiques), Zahir, cette nuit, à bout de forces, titubant dans sa stallie, tombant à genoux dans la paille, la crinière plaquée sur la tête, les poils emmêlés, torsadés, enduits d'une mauvaise sueur sèche, les mâchoires molles, la langue pâteuse, mastiquant dans le vide, sécrétant une salive aigre, transpirant, se sentant mal, essayant de se redresser dans sa stallie, faisant un pas de côté sur ses jambes flageolantes et perdant de nouveau l'équilibre, à deux doigts de s'effondrer sans connaissance dans le box, retombant, lentement, au ralenti, sur ses genoux, s'affaissant, les antérieurs ployés, l'estomac lourd, distendu par les fermentations, sentant les aliments lui monter le long du ventre, des sueurs froides lui noyant maintenant les tempes et éprouvant soudain cette proximité concrète, physique, agée la mort, que l'on éprouve quand on va vomir, cette affreuse salive qui remonte dans la bouche et annonce l'imminence des vomissements, quand les viscères se contractent et que les aliments affluent dans la gorge et commencent à remonter dans la bouche, Zahir, cette nuit, indifférent à sa nature, traître à son espèce, se mit à vomir dans le ciel dans les soutes du Boeing 747 cargo qui volait dans la nuit.

Waar Zahir bestond in staatfile maar in de werkelijkheid als in de wereld van de verbeelding, in dat vliegag dat voortvloog gewal als in die zwoelen van een bewustzijn, of van een droom, een verbeelding, onnosse droom, waarin de turbulences in de hemel bliksemingen zijn van de taal, en al geven paarden in het werkelijke leven niet over, kunnen ze niet overgeven het is hun fysiek onmogelijk om over te geven, het organisme staat dat niet toe, zelfs niet wanneer ze miselijk zijn, zelfs niet wanneer hun maag overvol is met giftige stoffen, dat neemt niet weg dat Zahir die nacht, aan het einde van zijn krachten, wankelend in zijn box, op zijn knieën viel in het stof, zijn manen tegen zijn hoofd geplakt, zijn vacht in de war, samengeklonnen, besmeurd met opgedroogd kwastig zwet, zijn malende kaken slap, zijn tong droog, een zwijg doorzichtig spreekend afwezigheid, stampend, omdraaiend, slaatend overvloed te kotten in zijn box, een stap zijg zacht op zijn kaskende hoorn en opnieuw zijn evenwicht verliezend, op de rand van bewusteloos ineenzakken in de box, waag, in slow motion, weer neervallend op zijn knieën, in elkaar zakkend, de voorbenen gebogen, met bewaande maag opgevoelen door gietend voedsel dat hij onhoog voelde kunnen door zijn buik, zijn slapen nu druppelend van het koud zwet, en plotseling werd hij de onthare, fysieke nabijheid van de doord gewaar ook iemand die gewaar wordt wanneer hij gaat overgeven, dat afschrikkelijke spakel dat opwelt in de maag, voorbode van het faakel dat met lang maar zal uithijven, wanneer de ingewanden verkrampen en het voedsel opkomt in de keel en naar de mond vloot, dat neemt niet weg dat Zahir die nacht, overvullig voor zijn soort, verrader van zijn soort, begon over te geven in de hemel in de nimen van de Boeing 747 cargo die vloog door de nacht.

7 – Uit deze passage moge blijken dat Toussaint zeker geen gemakkelijk te vertalen auteur is. Dit is een erg lange zin (waarom hij hier zo'n lange zin maakt is duidelijk), lange zinnen zijn een van de kenmerken van de stijl van Toussaint. Franse lange zinnen zijn, op grond van structurele verschillen tussen het Frans en het Nederlands, altijd lastig vertaalbaar. Het Frans maakt veelvuldig gebruik van het tegenwoordig deelwoord, dat in het Nederlands veel minder gangbaar is. Bovendien is doordat bijvoeglijke naamwoorden en verleden deelwoorden zich richten naar de woorden waar ze bij horen, snel zichtbaar wat bij wat hoort. Ook onderscheiden de bijwoorden zich door de vorm van bijvoeglijke naamwoorden. Dit maakt dat in het Nederlands vaak bijzinnen nodig zijn om een overzichtelijke zin te krijgen. Met het gevolg dat de Nederlandse zinnen soms nog langer worden dan de Franse.

Maar dit behoort bij de vertaaltechnische problemen: Hoe, en in hoeverre, is het mogelijk de stijl van een auteur te pakken te krijgen? Ik zou het niet weten. Naast enig inzicht in het taaleigen van de brontaal, is het nodig goed te lezen, dat in elk geval; daarnaast is het misschien ook een kwestie van affiniteit, een zekere intuïtie, een bepaald taalgevoel? Dat zijn vage begrippen, waar je het in zekere zin toch maar mee moet doen.

Behalve de bovenstaande technische kwestie zijn er natuurlijk de problemen op het gebied van wat in vertalersjargon de 'realia' heet. Hoe gaat een reanimatie in zijn werk (in dat geval bestaat vertalersgeluk erin een medisch specialist in je vriendenkring te hebben), hoe ziet het interieur van een vrachtvliegtuig eruit, hoe gaat het toe op paardenraces? Internet is natuurlijk een onmisbare bron van informatie. Maar het geeft geen antwoord op de vraag: hoe ZEG je dat nou? Toussaint deed hetzelfde als ik, naast het raadplegen van internet ging hij praten met mensen die verstand van zaken hebben. En hij vroeg: hoe ZEGGEN jullie dat nou?

Mijn kennis van paarden is absoluut nihil. Maar via renbaan Duindigt kwam ik in contact met Annet Visser die, uitzonderlijk voor een vrouw, zelf jockey is geweest, en die wel wist hoe je 'iets zegt'. Ook ontdekte ik dat in Kropswolde (een dorp waarvan u waarschijnlijk nog nooit heeft gehoord en ik ook niet voordat ik erbij in de buurt kwam wonen) een drafbaan is waar Bram Hulsebos, een journalist van het *Dagblad van het Noorden* en paardenkenner, kind aan huis is. Ook hij heeft me verteld hoe je dingen zegt.

De titel van de eerste roman van de Marie-serie luidt: *Faire l'amour*. Een recensent vroeg zich af waarom die vertaald is met *Liefde bedrijven*, zonder het lidwoord dus. Het antwoord daarop is: het gaat niet allen over de daad als zodanig, maar over liefde tussen twee mensen in veel ruimere zin. Vandaar dat het lidwoord is weggelaten.

De titel van het laatste boek is *La vérité sur Marie*. De waarheid OVER Marie? Ik vond het niet mooi. Vandaar OMTRENT.

Toussaint laat zien HOE Marie is, niet waardoor ze is zoals ze is. Hij psychologiseert niet. In hoeverre wij na lezing van zijn boek de waarheid omtrent Marie weten? Hijzelf zegt het zo: ` (...) maar wat Marie betrof vergiste ik me nooit, ik wist in alle omstandigheden hoe Marie deed, ik wist hoe Marie reageerde, Marie kende ik bij intuïtie, over haar had ik een aangeboren kennis, een ingeboren weten, een totaal begrip: ik kende de waarheid omtrent Marie.' Wie wil er niet zo gekend worden?